

MÓSER ZOLTÁN

Mészöly Miklósról Tacitus és Cicero segítségével*

„...úgy látom, hogy nem más az idő, mint kiterjedés.
Ámde nem tudom, hogy minek a terjedése.
Igazán csodának tartanám, ha nem a léleké volna.”
Szent Ágoston: Vallomások

Az óra azt mutatja, hogy hajnali 3 óra 23 perc van. Megszólal egy madár, és jelzi, hogy közeledik a hajnal. Mint a trubadúrénekben a szerelméhez felmászott lovagnak, hogy mennie kell, vissza, nehogy észrevegye valaki. A magyar népdal is tud egy hajnalt éneklő madárról, és azt is tudja, hogy ez egy húros madár. A kiváló nyelvész Mészöly Gedeon egy tanulmányából tudom, hogy micsoda ez. Mészöly Miklóstól pedig azt, hogy milyen volt Szekszárd.

Gyermekkoromban engem, ha Szekszárdra hoztak – Tevelről 6.35-kor indult a busz, és 16 órakor jött vissza –, majd mindig kórházba hoztak, ezért egy nemszeretem hely volt. Hogy megszerettem, azt Mészöly Miklósnak köszönhetem. Mint ahogy Tolnát, a Völgységet Illyés és Lázár Ervin szeretettette meg, és szerepük van abban is, hogy 70 évesen visszaköltöztem szülőföldemre.

A Mészöly írásaiiban szereplő Szekszárdot én 60-70 éve még láttam, de amikor Mészöly írásaihoz kellett fotókat készítenem, hatalmas küzdelmet folytattam a jelennel, mert a múltat kerestem.

A fotózásra Miklósa kért meg, a *Volt egyszer egy Közép-Európa* (1989) válogatott anyaghoz, majd az egyik legszebb könyve, *Az én Pannóniám* (1991) kapcsán. Ekkor tudtam meg, hogy ez a mosolygós, kedves ember – aki barátai közé fogadott a második találkozás után, mert hogy én is Szekszárdon születtem – milyen szigorú, már-már kegyetlen. Többször át kellett dolgoznom az egészet. Miután megjelent, én közömbösen lapozgattam. Hogy miért használtak a kritikusok a képek kapcsán szuperlatívuszokat, máig nem értem.

E könyv kapcsán tanultam meg, hogyan kell szöveget válogatni és hogyan azok mellé képeket. Itt most csak két képet mellékelek a Mészöly választotta idézettel:

...még a kulcslyukon is kifúj a szüretszag (Szárnyas lovak)
...Még senki sem járt előttünk, az országút érintetlen volt (A három burgonyabogár)
...Itt gyökeret fogunk eresztetni, kedveseim (Bolond utazás)
...de sehol senki, sehol egy ember. Vallani fogsz. (Magasiskola)
...Mint egy műalkotás. Nem él. (Legyek, legyek – Nádas Péternek)

* Az esszé a szerzőnek a 2019. július 8-én, a VII. „Szekszárdi Magasiskola” megnyitóján elhangzott beszédének szerkesztett, kiegészített változata.

...Gondoljunk Kumria rác apácára (Anno)

...Szerintem elég annyi, hogy – Isten hozta nálunk!

Az idézet a *Merre a csillag jár?* című, számomra nagyon szeretett novellából való, a kép Tamperében készült, az új, modern könyvár visszatükröződő ablakában.

A 75. születésnapjára meglepetésként, ajándékként készítettem el és jelentette meg a Megyei Könyvtár egy triptichon második köteteként *Egy tucat emlék s kép* (Mészöly Miklós-ról és Aliscáról) címen. Ennek bemutatója az Írók Könyvesboltjában volt Pesten 1996. november 19-én. Ekkor már betegeskedett, elég gyenge volt, talán nem is élvezte. Nagyjából egy tucat ember vett részt ezen a bemutatón. (Szánalmas, hogy Szekszárdon soha nem mutatták be ezt az albumot.) Ami számomra emlékezetes, az Fogarassy Miklós köszöntője: rövid volt, a helyhez és az alakomhoz illő. Fogarassy nemcsak a legjobb barátja volt, de talán a legjobb értezője és olvasója. Most ebből idézek:

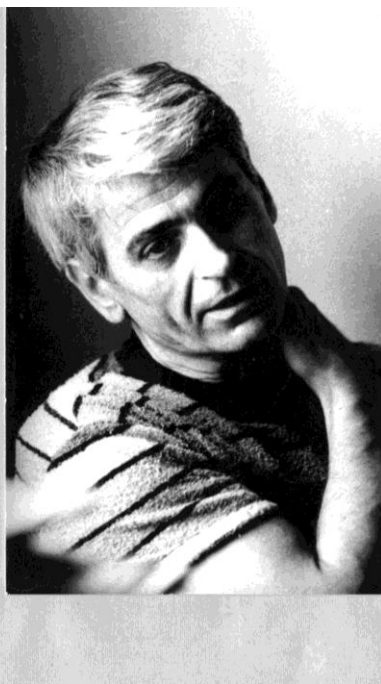
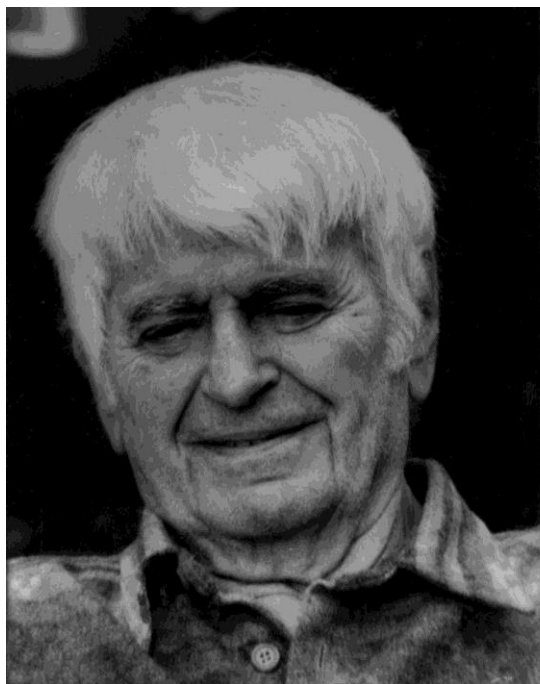
„Alisca, a Szekszárd helyén állt pannóniai település, a Mészöly-geológiának ez a legmélyebb szedimentuma szükségképpen idézi fel az egykori Római Birodalmat is. S ha ez megtörtént, előléphet Tacitus is, a rómaiaknak ez az ő-prózaíró krónikása, aki – úgy tudom – Mészölynek is kedves szerzője. Ha az ő könyveibe lapozunk, túl kell lépni az esztétikán, sorait követve ugyanis gyakorta nem is tudjuk, hogy szerzőnk nagyon régmúlt dolgokról szól-e, avagy az örök – halálosan ismétlődő – jelenről beszél-e.

Bevezető gondolataimat az ő soraival, az *Agricola élete* nevezetes nyitómondataival kívánom zárni, abban a meggyőződésben, hogy a 75 éves Mészölyt, az író, az alkotót, s vele együtt fényképész-barátja munkáit érdemes nemes, klasszikus szavakkal megtisztelni. Tacitus így beszél, és kérem, értsék rá e szavakat az íróra és a jelen helyzetére is:

»Réges-régi szokás ragyogó emberek dolgait és erkölcsét az utódokra hagyományozni. Ezt a szokást még a saját életével sem igen törődő korunk is őrizte akkor, midőn egy-egy nagy és nemes alak úrrá tudott lenni ama fogyatékoságon, ami a kisebb-nagyobb közösségeket egyként jellemzi, a helyes dolgok félreismerésén és az irigységen. Csakhogy, ahogy elődeink számára nemes tetteket véghezvinni könnyen állt nyitva az ajtó, úgy az elfogultságot és a dicsőséghajhászást nem elkerülő tehetségeket is egykor csak a tiszta lelkiismeret ösztökölt. Akadtak sokan, akik még saját életük megírását sem elbizakodottságnak, hanem jogszerű erkölcsi érzetük kifejezésének fogták fel. Nekem pedig (s itt én kihagyok pár szót Tacitusból) mentegetőznöm kell, hogy valakit dicsérek. Bezzeg nem kellene ezt tennem, ha vádolni akarám őt. Korunk ily zord, ilyen ellenséges viszonyra jutott az erénnyel.«

A Mészölyről szóló könyvek kapcsán meg kell említenem a *Tagjai vagyunk egymásnak* címűt (Szent Pál-idézet), amelynek egyik kitalálója és szorgalmazója voltam. Emlékszem, hogy melyik budai sörözőben ültünk le hárman, Alexa Károly, Szörényi László és én, hogy megbeszéljük, hogyan és kikkel lehetne megünnepelni Miklós 60. születésnapját. Akkor még itt ő nem kívánatos személy volt. Mint Csoóri Sándor. Nekik és Grendelnek, vagyis Szekszárdnak és Pozsonynak köszönhetem, hogy még 1989-ben is figyeltek és követtek, amit én nehezen viseltem.

Végül arról a könyvről szólok, amely már halála után jelent meg szintén Szekszárdon, a Babits Kiadóban. Ezzel kapcsolatban csak negatív élményeim vannak, ezért csak egyet említek. Az lett volna a címe, hogy *Befejezett vázlat*, de ehelyett az alcím került a borítóra: *Mészöly Miklós arcai, tárgyai és tájai*. Erről azt mondta Polcz Alaine – aki az egészet át akarta dolgoztatni, mert az özvegynek joga van hozzá –, hogy a *Befejezett vázlat* cím kell neki, mert akar egy ilyen című összeállítást készíteni.

Sokan és sokszor kérdezik, kérdezték, milyen volt Mészöly. Mivel ott vannak a fotóim, azokat szoktam mutatni. Például ezt a két képet, amelyek között 40 év feszül! A legelső Jékely Zoltán szobájában készült: itt találkoztam Vele – véletlenül – először. Szóban nehezen tudnám megfogalmazni, hogy én milyennek láttam – láttam, de nem néztem –, ezért is nem szívesen vállaltam a *Privát Mészöly* filmben szerepet. Alexa igazi férfiúnak nevezte, a nők egy nagyon szép, vonzó férfinak. (A férfiaknak eléggé megoszlott a véleményük.) Én mindig csak a szekszárdi íróat láttam benne, nagy íróat, akitől kérdezni lehet, akitől tanulni lehet, és akit egyfolytában támadtak a hivatalosságok. Egy véletlennek és Cicerónak köszönhetem, hogy tudom jellemezni és megnevezni, hogy ki volt, vagy milyen volt Mészöly.

Történt, hogy 5-6 éve a kiváló klasszika-filológus Adamik Tamástól megkaptam a közel félezer oldalas, válogatott tanulmányait tartalmazó kötetet, amely átnézésére csak az elmúlt évben került sor. Amikor *Az emberi méltóság fogalma Cicerónál* című tanulmányát elolvastam, valósággal megmerevedtem: elsőként a mai viszonyok jutottak eszembe – az a hiány, amit minden gondolkodó ember érez – és azután Mészöly: hisz ez áttételesen róla szól. A bevezetőből olvasok most fel egy részt, ezt akár üzenetnek is fel lehet fogni.

„A méltóság, *dignitas*, Rómában mindenekelőtt politikai fogalom» – állapítja meg Viktor Pöschl. Már a köztársaság korában vezető politikusok hangsúlyozták méltóságuk megőrzésének fontosságát. Catilina például méltóságának megsértése miatt folyamodott erőszakhoz Kr. e. 63-ban: »méltatlan embereket tisztelnek meg hivatalokkal, s úgy éreztem: hamis gyanú alapján mellőztek. Ezért szántam el magam olyan lépésre, amely jelenlegi helyzetemben elég tisztos reményt nyújt maradék méltóságom (*dignitas*) megőrzésére.« Iulius Caesar szintén

méltóságának megsértésével indokolja azt, hogy fegyvert fogott Pompeius ellen: »Az ő számára a méltóság (*dignitas*) mindig első volt, az életénél is fontosabb« – írja Pompeiusnak.

A római számára a méltóságot, a *dignitast* az előkelő származás, a magas tisztségek viselése, a politikai teljesítmény és a morális feddhetetlenség biztosítja. A *dignitas* szorosan kötődik egyéb fogalmakhoz: a tekintélyhez (*auctoritas*), a hűséghez (*fides*) és a fenséghez (*maiestas*). Rómában magától értetődik, hogy elismerik annak felsőbbrendűségét, akinek *dignitasa* van: az ilyen személyek hatalmukat patronálásra fordítják.

A *dignitas* tehát sajátosan római fogalom, amely a politikai és a társadalmi életben játszott alapvető szerepet, de morális és esztétikai színezete is volt. A külső megjelenésben, magatartásban, a beszédben is meg kell nyilvánulnia a *dignitasnak*, s ennek megfelelően a művészetben és az építészetben is. A *dignitas* művészetbeli megnyilvánulásának fontos követelménye az illendőség: *prepon*, *decorum*. Mindaz, ami sérti az illendőséget, sérti a méltóságot is, mert a méltóság megköveteli minden téren az illő mérték betartását.

A római méltóságfogalom változásában fontos lépés akkor következik be, amikor a morális aspektus elszakad a politikaitól, és létrejön a belső méltóság. »Az emberi méltóság modern fogalmának gyökere így Cicerónál található meg, és ezt, ami elég különös, eddig még nem vették észre.« Cicero *De officiis (Kötelességekről)* című erkölcsstanában ezt írja: »De ha a kötelesség kérdése fölvetődik, jó, ha szem előtt tartjuk, hogy az emberi természet mennyire fölötte áll a barmoknak és a többi állatnak. Azok csak a gyönyört érzékelik, és minden igyekezetükkel arra törekszenek. Az emberi ész azonban gyarapodik a tanulással és a gondolkodással, mindig kutat vagy tesz valamit, a látás és a hallás öröme vezeti... Ha meg akarjuk állapítani, miben áll az emberi természet magasabbrendűsége és méltósága, megértjük, mennyire visszataszító dőzsölni és kéjelegve elpuhultan élni.« E Ciceró-részletben azt a fejlődésfokozatot ragadhatjuk meg, amikor a személyes politikai méltóság átváltozik egyetemes emberi tulajdonsággá, az emberi természet méltóságává, amely az embert minden más élőlény fölé emeli.»

Miért idéztem ezt a részt? Miért gondoltam, hogy ezt, mert fontos üzenet, elmondom itt ma? Mert Mészöly Miklós a méltóság megőrzője volt. Ez nagyon sokat jelentett számomra '89 előtt, de talán többes számot is használhatok. Ha a méltóságot – ezt az antik örökséget – megőrizted, mert erre neveltek, tanítottak, mert ilyen példákat láttál magad előtt, akkor könnyebb volt itt élni és lenni! Mészöly számomra ilyen példa volt, és ez sokkal több, mint irodalom.

És ha még egy hasonlatra is szükség van, akkor őt én egy öreg, hatalmas tölgyhöz merem hasonlítani. Ennek árnyékában oly jó volt hűsölni, olyan jó volt másokkal – teljesen különböző emberekkel – összegyűlni és beszélgetni. Hol vannak ők, és hol van a tavalyi hó?